

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2021, c. 7, s. 1: 63-94

Mütekaddim Dönem Sünnî Kelâmında Keramet

Karâma in Early Period Sunnî Kâlam

Hasan Sefa TURAN

Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Kalam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Research Assistant, Manisa Celal Bayar University
Faculty of Theology, Department of Kalam and History of Sects
Manisa / Turkey
turan_sefa@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9354-0986

DOI: 10.47424/tasavvur.884659

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Şubat / September 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Mart / March 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Turan, Hasan Sefa. “Mütekaddim Dönem Sünnî Kelâmında Keramet”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021): 63-94.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz*

Kelâm'da nübüvveti ispat meselesinde kullanılan temel delil mucizelerdir. Bu sebeple mucizeye benzer şekilde ortaya çıkan diğer olağanüstü hâller, kelâmcıların gündeminde daima yer edinmiştir. Mucizeye ortaya çıkış şekli bakımından en fazla benzeyen velinin elinde olağanüstü olarak gerçekleşen keramet hadiseleridir. Keramet, Sünnî kelâmın oluşum döneminden sonraki asırlara kadar kelâm kitaplarında tartışılmış ve belirli bir teorik zemine konulmaya çalışılmıştır. Diğer kelâm tartışmalarında olduğu gibi, keramet meselesinde de Sünnî kelâmcıların önde gelen muhatapları Mu'tezile kelâmcıları olmuştur. Çalışma, mütekaddim dönem Sünnî kelâmındaki keramet yaklaşımlarını incelemeyi kendisine hedef edinmektedir. Bu minvalde, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye kelâm ekollerinin temel yaklaşımlarını belirleyen kelâmcılar çalışmaya dahil edilmiştir. Eş'ariyye kelâm ekolünden İmam Eş'arî (ö. 324/935), İbn Fûrek (ö. 406/1015), Bâkıllânî (ö. 403/1013), Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037), İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), Ebû Abdullah el-Halîmî (ö. 403/1012) ve Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027); Mâtürîdiyye kelâm ekolünden ise İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), Hakîm es-Semerkindî (ö. 342/953), Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100) ve Ebü'l-Mu'in en-Neseftî (ö. 508/1115) bu kapsamda çalışmaya dahil edilmiştir. Diğer taraftan sistematik kelâmın dışında kalan bazı müelliflerde çalışma kapsamına alınarak keramet kavramının ilk kullanımına işaret edilmiş ve farklı yaklaşımlar çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada, kelâmcıların konu hakkındaki görüşleri deskriptif olarak sunulmakta, bu görüşlerden elde edilen yaklaşımlar ise değerlendirilmeye tâbi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, Mucize, Veli, Keramet, Olağanüstü.

Abstract

* Bu çalışma 10.07.2018 tarihinde sunduğumuz Mütekaddim Dönemi Ehl-i Sünnet Kelâmcılarına Göre Kerâmet başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "Oracle: According To First Period Ahl Al-Sunna Scholars", (Master's Thesis Dissertation Uşak University, Uşak, 10.07.2018).

The main evidence used in a matter of proving prophethood in Kalām is miracles. For this reason, other extraordinary situations that miraculously occur have always been on the agenda of theologians. Of these the most similar to miracle is karāma events that occur extraordinary in the hands of Walī. Karāma has been discussed on certain theoretical grounds in kalām books during the beginning period of Sunnī kalām. As in other theological debates, the leading adversaries of Sunnī theologians in the issue of karāma were Mu‘tazilite theologians. This study discusses approaches towards karāma in early period of Sunnī kalām. Accordingly, the scholars who determined the basic approaches of Ash‘ariyya and Māturīdiyya kalām schools are included in the study. İmām al-Ash‘arī (d. 324/935), Ibn Fūrak (d. 406/1015), al-Bāqillānī (d. 403/1013), ‘Abd al-Qāhir al-Baghdādī (d. 429/1037), Abu‘l-Ma‘ālī İmām al-haramayn al-Juwaynī (d. 478/1085), Abū ‘Abdallāh al-Ḥalīmī (d. 403/1012) and Abū Ishāq al-Isfarāyīnī (d. 418/1027) from Ash‘arī school; Abū Mansūr al-Māturīdī (d. 333/944), Ḥakīm as-Samarqandī (d. 342/953), Abū al-Yusr al-Bazdawī (d. 493/1100) and Abū al-Muīn an-Nasafī (d. 508/1115) from Māturīdiyya school, in this context, are included in the study. Besides, some authors from fields other than kalām are included in the scope of the study in order to determine the first use of the concept of karāma and different approaches are discussed. In the study, after the views of the theologians on the subject are presented descriptively, these views are critically assessed.

Keywords: Kalām, Prophethood, Miracle, Karāma, Walī, Extraordinary.

Giriş

Kelâmcıların Hz. Peygamber’in nübüvvetini delillendirmek için en fazla üzerinde durdukları ispat yöntemi mucizedir. Mucize, nübüvvet iddiasında bulunan peygamberde ortaya çıkan olağanüstü bir durum olarak tanımlanmaktadır. Kelâmcıların üzerinde durdukları en önemli nübüvvet delili mucize olduğu için onun benzeri olağanüstü halleri de incelemeye tâbi tutmuşlardır. Onların asıl gayesi, mucizeden farklı olarak ortaya çıkan bu olağanüstü olayların mucizeden farkını ortaya koymak olmuştur. Mucize dışındaki olağanüstü durumlardan belki de en fazla üzerinde durulanı Allah’ın muteber kulu olarak tabir edilen velinin elinde ortaya çıkan keramet olgusudur. Özellikle

tasavvufun zahitlik olarak kendisini gösterdiği ilk dönemden itibaren birçok keramet hadisesinden bahsedilmekte ve velilerin kerametlerini anlatan birçok eser kaleme alınmaktadır. Kelâmcılar anlatılan bu hadiselerle kayıtsız kalmamıştır. Esasen, kerametın Sünnî kelâmında müstakıl bir konu olarak ele alınmasında en temel saiklerden birisi de sūfî çevrelerdeki bu yaklaşım olmuştur.

Nübüvvet iddiası bulunmayan bir veliden sâdır olan olağanüstü/hârikulâde hâli/olguyu ifade eden keramet, olağanüstü olması açısından mucizeye benzer özellikler arz etmektedir. İşte bu benzerliklerin nübüvveti ispat metodu olan mucizelere zarar verip vermeyeceği meselesi kelâmcılar için çözülmesi gereken önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ise mütekaddim dönem Sünnî kelâmındaki keramet yaklaşımlarının bu probleme nasıl bir çözüm üretmeye çalıştığı hususuna odaklanmaktadır. Mucize ve keramet dışındaki diğer olağanüstü olaylar ise irhâs, istidrâc, maûnet ve ihanet olarak isimlendirilmiştir. İrhâs peygamberden nübüvvet öncesi ortaya çıkan olağanüstü haller için kullanılmaktadır.¹ İstidrâc ise zalim, kafir kişilerin elinde onları felakete sürüklemek için bazı imkanların verilmesidir.² Maûnet Allah'ın herhangi bir mümine yardım amacıyla gerçekleştirdiği olağanüstü durumlardır.³ Son olarak ihanet, ilahlık veya nübüvvet iddiasında bulunan bir kişinin isteğinin tersine olağanüstü olayın meydana gelmesidir.⁴ Çalışmada kullanılan dönemlendirme ise mütekaddim ve müteahhir kelâmı olarak adlandırılan tasniftir. Bu tasnife göre Eş'ariyye mütekaddim kelâmı Gazzâlî (ö. 505/1111) öncesini barındırırken, Mâtürîdiyye mütekaddim kelâmı ise Ebû'l-Mu'in en-Nesefî de (ö. 508/1115) sona ermektedir.⁵ Sistematik Sünnî kelâm ekolleri ifadesi kelâmın ekolleştiği zamana işaret etmektedir. Sünnî kelâmın sistemleşmesi Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye şeklinde iki sistemli ekolün ortaya çıkmasıylaadır. Nitekim modern çalışmalarda bu ayırım kulla-

¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemü'-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşevî, (Kâhire: Dâru'l-Fadîle, 2004), "İrhâs", 17.

² Cürcânî, *Ta'rifât*, "İstidrâc", 20.

³ Cürcânî, *Ta'rifât*, "Maûnet", 184.

⁴ Muhammed A'la b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, nşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1966), "İhânet", 1/286.

⁵ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), "Mütekaddimin ve Müteahhirin", 240-241.

nılmaktadır.⁶ Çalışmada öncelikle mütekaddim dönem sistematik kelâm ekolleri dışında serdedilen görüşlere değinilecektir.

1. Sistematik Sünnî Kelâm Ekolleri Dışındaki Keramet Yaklaşımları⁷

İslâm'ın temel inanç esaslarını kısa ve öz biçimde sunmayı hedefleyen akaid metinlerinin ilklerinden olan *el-Fikhü'l-ekber*, Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) itikâdi düşüncesini bize ulaştırması açısından kayda değer bir metindir. Çalışmanın konusu olan keramet meselesinin bahsedildiği ilk kaynaklardan birisi Ebû Hanîfe'ye ait olduğu öne sürülen *el-Fikhü'l-ekber* adlı risâledir. Bu risâle, Sünnî kelâmın temel referans kaynaklarından birisidir. İtikâdî bir esas olarak “velilerin kerametleri haktır” ifadesi ilk kez bu akaid risâlesinde geçmektedir. Ebû Hanîfe, eserinde ilk olarak peygamberlerin mucizelerine değinerek onların hak olduğunu ifade etmiş, daha sonra ise velilerin keramet göstermesinin caiz olduğuna temas etmiştir. Diğer insanlarda da olağanüstü olayların meydana gelebileceğini caiz görmüş; peygamber ve velinin dışında gerçekleşen bu olağanüstü olayların ise mucize veya keramet olarak adlandırılmayacağını ifade etmiştir.⁸ Bu olaylar ise istidrâc, ihanet ve maûnet olarak adlandırılmaktadır.

Ebû Hanîfe'nin eserinin oldukça erken bir döneme tarihlenmesi, “velilerin kerametleri haktır” ifadesi üzerinden, *el-Fikhü'l-ekber*'in aidiyeti hakkında tartışmalara yol açmıştır. Özellikle hicri ikinci asrın ilk yarısında keramet tartışmalarına dair bilgiler elimizde bulunmamaktadır. Buna binaen, en azından Ebû Hanîfe'nin risâlesinde geçen bu ifadenin sonradan eklenmiş olabileceğine dair fikirler ortaya çıkmıştır.⁹ Nitekim son dönem müelliflerinden Muhammed Ebû Zehra, Ebû Hanîfe ile ilgili eserinde bu konudaki şüphesini dile ge-

⁶ Bk. Metin Yurdağür, *Kelâm Tarihi Ekoller-Şahıslar-Eserler*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017).

⁷ Başlık kullanımından kastedilen Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye kelâm ekolleri dışındaki yaklaşımlardır.

⁸ Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, “el-Fikhü'l-Ekber”, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 56; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu'l-Fikhü'l-ekber*, thk. Mervân Muhammed eş-Şiâr, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1997), 168.

⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “İslâm Akâidinde Kutsiyet, Velâyet ve Keramet İncasına İtikâdî Mezheplerin Bakışı”, *İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Keramet Sempozyumu*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017), 117.

tirmektedir. Ona göre bu eserde değinilen bazı meseleler Ebû Hanîfe'nin asrında ve ondan önceki çağlarda söz konusu edilmiş şeyler değildir. Onun ifadesiyle mevcut olan kaynakların hiçbirinde Ebû Hanîfe'nin çağdaşlarından veya ondan öncekilerden birinin mucize, keramet ve istidrâc arasındaki farkı anlatmaya teşebbüs ettiğini görülememektedir.¹⁰ Dolayısıyla Ebû Zehra'ya göre velilerde görülen kerametlerle ilgili tartışmalar İslâm'da tasavvuf ortaya çıktıktan sonra başlamaktadır. Bu doğrultuda Ebû Zehra, Ebû Hanîfe'nin risâlesinde geçen keramet açıklamalarının sonraki dönem Eş'arî ve Mâtürîdî müellifler tarafından yazıldığını iddia etmektedir.¹¹ Ancak her ne kadar kaynaklarımız o dönemde geçmiş keramet tartışmalarını içermese de Kur'ân ve Sünnet'te olgusal olarak bulunan keramet konusunda Ebû Hanîfe'nin bilgisi ve buna bağlı olarak yorumu/hükmü olmadığı düşünülemez. Aklî ve naklî delillerden istinbat metoduyla birçok akîde esasını formüle eden Ebû Hanîfe'nin, Kur'ân'da kavramsal olarak geçmeyen mucize ve keramet kavramlarını geliştirmiş olması da ihtimal dâhilinde düşünülebilir.¹² Diğer bir ihtimal olarak Ebû Hanîfe'nin, kendi muasırı olan zahitlerden de bu kavramları duymuş olabileceği düşünülebilir.¹³ Nitekim onun yaşadığı dönemde Kûfe'de bir zühd ekolü mevcuttu. Hatta kendisi için sufi nisbesinin kullanıldığı bilinen ilk isim olan Ebû Hâşim es-Sûfî (ö. 150/767) Kûfe şehrinde doğmuştur¹⁴ ve Ebû Hanîfe ile aynı dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla Ebû

¹⁰ el-Fikhü'l-ekber'deki ifade tam olarak şu şekildedir: "Peygamberin mucizeleri ve velilerin kerametleri haktdır. Fakat haberde geldiği üzere İblis, Firavun, Deccal gibi Allah düşmanlarına ait olup da onlardan şimdiye kadar meydana gelmiş ve gelecek bulunan hallere ne mucize ne de keramet deriz, bu, ihtiyaçlarını yerine getirmek olan istidrâctır. Zira Allah, düşmanlarının ihtiyacını onları derece derece cezaya çekmek ve nihayetinde cezaya çarpmak kabilinden yerine getirir. Onlar da buna aldanıp daha da azarlar. Bunlar caiz ve mümkündür." Ebû Hanîfe, *el-Fikhü'l-ekber*, 56.

¹¹ Muhammed Ebu Zehra, *Ebû Hanîfe*, çev. Osman Keskiöğlü, (İstanbul: DİB Yayınları, 1959), 256.

¹² Ramazan Altıntaş, "Ebû Hanîfe'nin Kelâm Metodu ve "el-Fıkhü'l-Ekber" Adlı Eserine Yöneltilen Bazı İtirazlar", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 15/1-2 (2002), 198.

¹³ Altıntaş, "Ebû Hanîfe'nin Kelâm Metodu ve "el-Fıkhü'l-Ekber" Adlı Eserine Yöneltilen Bazı İtirazlar", 198.

¹⁴ Nûruddîn Abdurrahman b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câm'î, *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds Evliyâ Menkıbeleri*, çev. Lâmiî Çelebi, sad. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 153; İlyas Çelebi, "Zühd ve Kuruluş Dönemlerinde

Hanife'nin velilerin ellerinde ortaya çıkan olağanüstü olaylardan habersiz olmadığı düşünülebilir. Ayrıca Ebû Hanife'den sonra takipçilerinin çoğunluğu, onun çizgisini takip ettiklerini -bazı örneklerde- sarahatle ifade ederek velilerin kerametlerini kabul etmişlerdir. Nitekim bunlardan birisi olan Ebû Cafer et-Tahâvî (ö. 321/933), *Akîde'sinin* başında görüşlerini Ebû Hanife'ye dayandırmış,¹⁵ aynı eserin bir bölümünde de keramet hak olduğundan bahsetmiştir.¹⁶ Burada Tahâvî'nin, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye şeklinde iki sistemleşmiş ekolün ve tam anlamıyla sistemleşmiş Sünnî kelâmî görüşlerin zuhurundan önce yaşadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Ebû Zehra'nın, *el-Fıkhü'l-ekber*'in Mâtürîdî ve Eş'arî görüşler etrafında yeniden yazıldığı tespiti sorgulanmaya açıktır.

İlk dönem Ehl-i hadis ekolünün önde gelen simalarından Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) velilerin elinde kerametlerin meydana gelmesini caiz görmüştür. Ancak ona göre olağanüstü olay göstermek kişinin veli olduğunu göstermez. Çünkü kimin veli olduğunu bilmek mümkün değildir.¹⁷ Ahmed b. Hanbel'e göre mucize ile keramet arasında fark vardır. Mucize, peygamberin elinde iddiasının doğruluğu için meydan okuma şeklinde gerçekleşirken keramet ise herhangi bir iddia ve meydan okuma olmaksızın gerçekleşir. Ayrıca mucize peygamber tarafından açık bir şekilde ortaya konurken keramet veli tarafından gizlenir. Velinin elinde keramet meydana gelmesini inkâr eden kişi dalâlete düşer.¹⁸ Nitekim Ahmed b. Hanbel bu konuda Mu'tezilî¹⁹ itirazlara

Kelâm-Tasavvuf İlişkisi", *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı-II*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1998), 97.

¹⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Metnü'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995), 7; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, thk. Abdüsselâm Abdilhâdî Şenâr, (Beyrut: Dâru'l-Beyrut, 2009), 16.

¹⁶ Tahâvî, *Metnü'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, 31; Bâbertî, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, 134.

¹⁷ Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ, *el-Mutemed fi usûli'd-dîn*, thk. Vedî Zeydân Haddâd, (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1974), 165.

¹⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Akîdetü Rivâyetü Ebî Bekr el-Hallâl*, thk. Abdülaziz es-Seyrevân, (Dimaşk : Dâru'l-Kuteybe, 1987), 126.

¹⁹ Mu'tezile kelâmının keramet inmkânı noktasında fikri bir bütünlük içerisinde olmadığını gösteren yakın dönemde yapılmış bir çalışma için bk. Kevser Demir Bektaş, *Mu'tezile ve Keramet -Behşemiyye ve Hüseyiniyye Ekolleri Arasında Keramet inmkânı Üzerine Tartışmalar-*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019).

da cevap vermiştir. Mu'tezilî kelâmcılarının iddiasına göre, salih insanlardan mucize benzeri olağanüstülükler ortaya çıksaydı selef ve sahabenin büyükeliklerinden de bu çeşit rivayetlerin çokça bulunması gerekirdi. Ancak onlara göre bu çeşit olağanüstülükleri selef ve sahabe iddia etmemiştir. Dolayısıyla selef ve sahabede bulunmayan olağanüstülüklerin valide ortaya çıkması mümkün görünmemektedir.²⁰ Ahmed b. Hanbel bu itirazı kabul etmemektedir. Ona göre selef ve sahabenin imanı kuvvetli olduğu için imanlarını takviye edecek herhangi bir şeye ihtiyaçları yoktu. Ancak onların dışındaki insanların imanları zayıftı ve imanlarını takviye edecek şeylere muhtaçtı. Dolayısıyla kerametler kişinin imanını takviye edecek niteliktedir ve ihtiyacı olana verilir. Bu durumda kerametlerin sonraki dönemlerde daha fazla görünmesi normal bir durum olmaktadır.²¹ Ahmed b. Hanbel olağanüstü olayın kişinin veli olduğunu göstermeyeceği düşüncesinden yola çıkarak kerametın ihtiyacı olan kişinin imanını takviye edici niteliğinde ortaya çıktığına vurgu yapmaktadır. Bu durumda keramet herhangi bir üstünlük belirtisi veya doğruluk göstergesi olmamaktadır. Tam aksine, imanı zayıf olan bireylerin Allah tarafından desteklenmesi olarak görünmektedir.

Döneminin önde gelen Mâlikî âlimlerinden olan ve *er-Risâle* isimli eserinin giriş kısmını akaide tahsis eden İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî (ö. 386/996) keramet olaylarına mesafeli durmuştur. Onun, bazı tasavvuf ehlinin Allah'ı görmek, bir şeyi başka bir şeye çevirmek gibi dinî ve aklî temeli olmayan keramet iddialarını şiddetle tenkit etmesine dayanarak kerameti kabul etmediği yaygın bir kanaat hâline gelmiş ve ağır tenkitlere maruz kalmıştır. Ancak kendisine yönelik bu tenkitlere karşı "*Cüz fi isbâti kerâmeti'l-evliyâ*" adlı eseri yazarak görüşlerine açıklık getirmesinin yanı sıra ²² Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) İbn Ebî Zeyd hakkında aşağıdaki ifadeleri, ona yönelik tenkit ve ithamların doğruluğunu şüpheli hâle getirmektedir:

²⁰ Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, thk. Muhammed Muhammed Kasım, (Beyrut: Dârü'l Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 15/245.

²¹ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tahânî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, (Kâhire: Dârü'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1964), 2/333.

²² H. Yunus Apaydın, "İbn Ebî Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ocak 2021).

“Bazı Mağribli dostlarımız, üstadımız Ebû Muhammed Abdullah b. Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin keramet olaylarını inkâr ettiğini rivayet etmekte iseler de onun bu konudaki görüşlerini kendisinden duymadığımız gibi, bizzat ondan bu görüşünü nakledenler, bu sözleri kendisinden duyduklarını iddia edememektedirler. Umulur ki Kayrevânî eğer böyle bir görüşe sahip ise, bu çeşit olaylardan reddedilmesi gerekli olanları reddetmiş olmalıdır. Zira sâlih müminlerden herhangi bir olağanüstü fiilin, peygamberlerin mucizelerine benzer bir şekilde meydana gelmesini biz de caiz bulmuyoruz. Diğer taraftan Kayrevânî, bu çeşit olayların kendisinden ortaya çıkması caiz olmayan tipte insanlara nisbetini veya bu hususta ifrata kaçılmasını, dinin uygun görmediği şekilde ileri gidilmesini doğru bulmamış olabilir...”²³

Bâkılânî'nin bu sözlerine göre Kayrevânî kerameti tamamen inkâr etmiş değildir. Onun keramet olaylarını tenkit etmesi, ifrat noktasına ulaşan görüşlerden kaynaklanmaktadır. Yoksa kerameti belli kaideler çerçevesinde o da kabul etmektedir.

Zâhirîlik mezhebinin teorisyeni İbn Hazm (ö. 456/1064) yaşadığı dönemde zahirî tutumun en önemli temsilcisi kabul edilmektedir. Kendi dinî tavrının dinin temel kaynaklarına ve delillerine uygun olduğunu, dolayısıyla zahirîliğin ehl-i sünnet olarak adlandırılmaya en uygun mezhep olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Keramet konusunda da Eş'arî yaklaşımı hedef alarak bu konuda farklı düşünceler sarf etmiştir. İbn Hazm'a göre nübüvveti ispat sadedinde Allah'ın fiili olarak mucize yegâne delildir. Bu sebeple mucize türünden olayların başka kimselerde meydana gelmesini imkân dışı olarak değerlendirmektedir.²⁵ Bu konuda İbn Hazm “*Rabbin'in sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur.*”, “*Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti.*” ve “*Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı 'Ol' demekten*

²³ Kâdi Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkılânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, çev. Adil Bebek, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 44,45.

²⁴ Galip Türcan, “İbn Hazm'a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 6/3 (Eylül-Aralık 2009), 82.

²⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/598, 602.

ibarettir." ayetlerini delil olarak kullanmıştır.²⁶ Ona göre âlemde meydana gelen her şey Allah'ın düzenlediği değiştirilemeyecek olgulardır. Başka bir deyişle Yaratıcı, âlemdeki varlıkların isim ve sıfat olarak özelliklerini tarafından tahavvüle uğratılamayacak bir şekilde oluşturmuştur. Bu sebeple varlıkların isimlerini ve sıfatlarını değiştirmek mümkün değildir. İbn Hazm'a göre ne bir sihirbaz²⁷ ne de salih bir mümin varlığın mahiyetlerini değiştirmeye güç yetirebilir. Bu sadece Allah'ın gerçekleştirebileceği bir olaydır. Allah varlıktaki değişimi yalnızca peygamberin elinde onun doğruluğuna işaret etmesi amacıyla gerçekleştirmiştir. Bunun haricinde diğer insanlarda bu çeşit olağanüstülükler gerçekleşmemektedir.²⁸ İbn Hazm bu görüşüyle genel Sünnî kabule aykırı bir tavır sergilemiştir.²⁹ O, özellikle Eş'arîlerin görüşlerine katılmamaktadır.³⁰ İbn Hazm'a göre Allah, peygamberlerin dışındaki insanlarda mucize türünden olağanüstülükler meydana getirirse, bu durumda peygamberlik kurumu zarar görür. Çünkü peygamberlerin mucizeleri âlemdeki olağan düzenin, âlemdeki varlıkların tabiatlarının ve âlemin yapısının dışındadır. Başka bir deyişle peygamberlerde meydana gelen olağanüstülükler varlığın aynlerinin/aslî unsurlarının değiştirilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu ise âlemde bulunan mevcut düzenin dışında olağanüstü bir olaydır. Varlığın aynlerinin/aslî unsurlarının değiştirilmesi ise yalnızca peygamberler için mümkün olur.³¹

²⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/600.

²⁷ İbn Hazm sihirbazların gerçekleştirdiği sihir olaylarının da varlığın mahiyetlerini değiştirmedeğini ifade eder. Bu konuda Hz. Ömer hakkında gelen bir rivayeti delil olarak kullanır. Hz. Ömer "*Hiçbir kimse, Allah'ın yarattığı yaratılışını değiştiremez. Fakat onların, sizin sihirbazlarımız gibi sihirbazları vardır. Bundan herhangi bir şeyden korktuğunuzda seslenip duyurunuz.*" Aynı şekilde Taha suresinde Hz. Musa ile ilgili geçen; "*Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor.*" ayetini delil olarak kullanmaktadır. İbn Hazm'a göre bu deliller, sihrin bir hakikat olmadığı ve göz boyamadan ibaret olduğuna açık bir şekilde delalet etmektedir. İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/608, 610.

²⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/600, 602.

²⁹ Ulvi Murat Kılavuz, "İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (2015), 11.

³⁰ Özellikle Eş'arî kelâmcı Bâkılânî'yi sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bknz: Çağfer Karadaş, "İbn Hazm ve Eş'arîlik Eleştirisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009) 89-102.

³¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/598-599.

İbn Hazm mucize şeklinde meydana gelen olağanüstü hadiseleri yalnızca sınırlı bir zaman diliminde kabul etmektedir. Ona göre peygamberlerin döneminde diğer insanlarda mucize benzeri olağanüstülükler meydana gelebilir. Bu olağanüstülükler, o dönemin peygamberinin mucizesi olarak kabul edilir. Aksi takdirde peygamberlik iddiası geçersiz olur. Peygamberler döneminde elinde olağanüstü hâl gerçekleşen kişinin salih veya günahkâr olması İbn Hazm için önemli değildir. Ona göre Allah, faziletli kişinin faziletinden dolayı ona bunu vermez veya günahkârın günahından dolayı veya kâfir kişinin küfüründen dolayı onları engellemez. Dolayısıyla peygamberler döneminde olağanüstü olayın kimin elinde gerçekleşmiş olduğu önemli değildir. Çünkü İbn Hazm'a göre ortaya çıkan bu olağanüstülük, dönemin peygamberinin mucizesi olarak kabul edilmelidir. Ancak İbn Hazm'a göre peygamberin vefatından sonra mucize benzeri olaylar diğer insanlarda gerçekleşmez. Böyle bir durumu mümkün görmek, peygamberliğin anlaşılmasına engel oluşturur. Bu durum gerçekleşseydi, söz konusu olağanüstülüğün, veli bir kula ya da günahkâra veya olağanüstülüğün kendisine ait olduğunu iddia eden insanlara atfedilmesi karışıklığa sebep olurdu. Bu durum ise din konusunda bir kapalılığa yol açmakta ve Allah'ın bize yönelik vaadine ve doğruyu yanlıştan ayırt edip bize açıkladığını haber vermesine aykırı bir durum teşkil etmektedir.³² İbn Hazm'ın temel gayesi, peygamber dışında herhangi bir olağanüstülüğün gerçekleşmediğini ortaya koymaktır. Yukarıdaki cümlelerde de aktardığımız gibi peygamber dışındaki kişilerde gerçekleşen olağanüstü hadiseler olsa bile, bunlar peygamberin o asırda yaşaması itibari ile gerçekleşmektedir. Yoksa Ona göre, Allah'ın peygamber dışındaki kişilerde olağanüstü olaylar yaratmaya kâdir olması bu durumun vâki olduğu anlamına gelmemektedir.

İbn Hazm, Eş'arîlerin mucize ile kerametın farkını ortaya koymak için iddia ettikleri tehadî (nübüvvet iddiası) şartını kabul etmemektedir. Ona göre tehadî şartını ileri sürmek anlamsızdır. Bu sebeple tehadî şartına iki yönden itiraz ederek karşı çıkmıştır. Birinci itirazı şudur: İbn Hazm'a göre peygamberin mucizesinin mucize olabilmesi için tehadî şartını öne sürmek doğruluğuna dair hiçbir delilin olmadığı yalancı, düzmece ve zayıf bir iddidir. İbn Hazm'ın ikinci itirazı ise Eş'arîlerin tehadî şartını öne sürerek Hz.

³² İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/620, 622.

Peygamber'in tehadî şartını taşımayan mucizelerini inkâr etmeleridir. İbn Hazm'a göre Eş'arîlerin dediği gibi olsaydı, bu durumda Hz. Peygamber'in parmakları arasından suyun çıkması, iki yüzden daha fazla kişiyi bir ölçek arpa ve bir oğlak ile doyurması, başka bir seferinde bir örtü içine sarılmış bir parça yiyecek ile doyurması; bir pınara tükürmesi ve bu pınarın günümüze kadar bolca su ile gürlemesi, kütüğün inlemesi, kolun konuşması, devenin ve kurdun şikâyet etmesi, gaybtan haber vermesi ve Hz. Peygamber'in diğer büyük mucizeleri gibi mucizelerden pek çoğu iptal olurdu. Çünkü Hz. Peygamber bunların hiçbirleriyle birisine meydan okumamış ve bunları ashabından yakîn sahibi olan kimselerin huzurunda yapmıştır. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in Kur'ân, Yahudileri ölümü temenni etmeye davet etmesi ve ayın yarılması hadiseleri dışında hiçbir mucizesi kalmaz. İbn Hazm bu ve benzeri ifadeler kullanmayı felaket olarak nitelendirmektedir. Ona göre Eş'arîler, Hz. Peygamber'in mucizeler vasıtasıyla hazır bulunan ve bulunmayan kimselere meydan okuduğunu iddia ederlerse, yalan söylemiş ve böyle bir iddia uydurmuş olurlar. Çünkü söz konusu haberlerin hiçbirinde Hz. Peygamber'in bunlarla herhangi bir kimseye meydan okuduğu belirtilmemiştir.³³ Görüldüğü üzere İbn Hazm mucizede tehadî şartını kabul etmemektedir. Ona göre kerameti kabul eden Eş'arîlerin mucize ve kerameti ayırmak için öne sürdükleri tehadî şartı yanlıştır. Ona göre Allah, peygamberler dışında bu tür olayları kimsede ortaya çıkarmamaktadır. Bu sebeple tehadî şartını öne sürmek anlamsızdır.

2. Eş'ariyye Ekolünde Keramet

Ekolün ismini aldığı Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935)'nin eserlerinde keramet hakkında detaylı bir bilgi bulunmamakta, ancak o, veli kulun elinde meydana gelen olağanüstü hallerden "âyet" kavramını kullanarak az da olsa bahsetmektedir. Ona göre Allah'ın bazı kullarını seçip, onlara keramet türü olağanüstülükler vermesi imkân dâhilindedir.³⁴ Eş'arî'nin kerameti kabul etmesi kendisinden sonra gelen ekol mensuplarını da etkilemiş ve keramet Eş'arî kelâm sisteminde genel olarak yerini almıştır. Eş'arî ekole mensup Bâkılânî (ö. 403/1013), İbn Fûrek (ö. 406/1015), Abdülkâhir Bağdâdî (ö.

³³ İbn Hazm, *el-Fasl*, 3/ 614-615.

³⁴ Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, (Beyrût: Dâru İbn Zeydün, ts.), 12.

429/1037-38) ve Cüveynî (ö. 478/1085) gibi kelâmcılar eserlerinde keramet bahsine yer verip onu kabul etmişlerdir. Ekol içerisinde Ebû Abdullah el-Halîmî (ö. 403/1012) ve Ebû İshâk İsferyânî (ö. 418/1027) ise keramet olaylarına mesafeli durmuşlardır.

Eş'arî ekolünün sistematik bir kelâm okulu haline gelmesinde büyük katkılar sahibi olan Bâkîllânî, velilerin ve Allah'ın kullarından seçtiği bazı kimse-lerin ellerinde kerametlerin ortaya çıkmasını mümkün görmüştür. Ona göre veli, Allah yolundaki gayretlerinden dolayı kerametlere mazhar kılınmıştır.³⁵ Ancak Bâkîllânî, velilerde görülen herhangi bir olağanüstü olayın, peygamberlerin mucizelerine³⁶ benzer bir şekilde meydana gelmesini uygun görmemiştir. Şayet böyle olsaydı mucize ve keramet arasında hiçbir fark kalmazdı. Bâkîllânî'ye göre mucize, yalnızca olağanüstü bir olay olduğu için mucize değildir. Söz gelimi, Allah'ın ölüyü diriltmesi, güneşi batıdan doğurması, yeri sallandırması ve insanları bulutla gölgelemesi gibi olağanüstü bir fiili meydana gelir. Fakat bu fiiller herhangi bir şahsın nübüvvet iddiasında bulunduğu ve bu fiilleri kendisinin mucizesi olduğunu ileri sürdüğü zamanda olmazsa, Allah'ın yaptığı bu fiiller her ne kadar mucize cinsinden olsa bile yine de mucize olamazlar. Şayet bunların benzerleri ve bu türden fiiller bir peygamberin meydan okuduğu zamanda olsalar, onun için bir delil ve peygamber olduğunun işareti olur.³⁷ Nitekim Hz. Musa sihir, Hz. İsa tıp ve Hz. Peygamber fesahat ve nesrin ön planda olduğu devirde yaşamışlar ve peygamberlik iddiaları esnasında karşılarındaki toplumu aciz bırakacak mucizeler Allah tarafından

³⁵ Bâkîllânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, s. 43.

³⁶ Bâkîllânî'nin mucize kavramına yaklaşımı şu şekildedir: "Mucize, yalnız Allah'ın kudreti dâhilinde olan, melek, insan ve cin gibi mahlûkatın gücünün yetmediği fiildir. Herhangi bir şeyin peygamberin mucizesi olmasını, insanların onu yapmaya güçlerinin yetmemesi veya güçlerinin yetmesinin doğru olmaması manasına olduğunu bilmek gerekir. Yoksa bir fiilin mucize olması demek, birçok ehl-i hâk âlimlerin ve muhaliflerden diğerlerinin iddia ettikleri gibi, mahlûkatın onu yapmaktan aciz olması demek değildir. Bu kelime her ne kadar sözlükte mahlûkatın onu yapmaktan aciz olmasından dolayı mucize lafzıyla ifade edilmişse de dilin konusu olmakla birlikte, bu kullanım yaratıklardan meydana gelmesi imkânsız olduğu ve onu yapmaktan aciz oldukları, ondan engellendikleri için değil, onların güçleri dâhilinde olmayan bir fiil olduğu içindir." Bâkîllânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, 47.

³⁷ Bâkîllânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar* s. 79.

onların ellerinde izhar edilmiştir.³⁸ Yani olağanüstü durum peygamberlik için tek başına bir delil değildir. Olağanüstü durumla birlikte bulunan peygamberin meydan okuması ve delil göstermesi mucizeyi oluşturan unsurlardır. Dolayısıyla mucize ve keramet olağanüstülük vasfında birbirleriyle aynı cins ve benzerdir. Ancak mucize yalnızca olağanüstü olay olmadığı için kerametten farklıdır. Mucizeyi kerametten ayıran en temel fark nübüvvet iddiasıdır.

İbn Fûrek de keramet konusunda bir yandan da görüşlerinin aktarıcısı olduğu İmam Eş'arî ile aynı görüştedir. Diğer kaynaklarla mukayese edildiğinde *Mücerredü'l-Makâlât'* da Eş'arî'ye nispet ettiği görüşleri kabul ettiği anlaşılmaktadır. İbn Fûrek'e göre keramet, Allah'ın veli kullarına olağanüstü olarak ikram ettiği şeydir.³⁹ İbn Fûrek'e göre olağanüstü olaylar kişinin doğru olup olmadığının delilleridir. Olağanüstü olay sahibi peygamberliğini iddia etse bu onun iddiasında doğru olduğunu gösterir. Eğer olağanüstü olay sahibi velâyetini iddia edecek olursa onun Allah'ın veli kulu olduğuna delâlet eder ve bu keramet olarak isimlendirilir. Keramet, meydana geldiği kişinin fiillerinde ve hallerinde doğru olduğunu gösterir. Velide meydana gelen olağanüstü olaya keramet ismini vererek mucizeden ayrılması sağlanmış olur. Mucize gösteren peygamberde meydan okuma bulunurken velide ise herhangi bir meydan okuma bulunmaz.⁴⁰ Başka bir deyişle peygamberler mucizeleri izhar etmek zorundayken veli ise kerametini gizlemek mecburiyetindedir.⁴¹ İbn Fûrek'e göre velinin, kendisini veli olarak bilmesi caiz değildir. Ona göre bilmesi caiz olsaydı bu bilgi veliden korkuyu kaldırırdı ve veli kendisinden emin olup felakete sürüklenirdi.⁴²

³⁸ Bâkîllânî, el-İnsâf fimâ yecibü i'tikadühu fe'lâ yecüzü'l-cehlü bihi, (Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000), 58-59.

³⁹ Ahmet Bardak, "İbn Fûrek'in el-Hudûd fi'l-Usûl Adlı Eserindeki Kelâmî Kavramlar", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 433.

⁴⁰ Bardak, "İbn Fûrek'in el-Hudûd fi'l-Usûl Adlı Eserindeki Kelâmî Kavramlar", 433; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nisâbüri, *Mücerredü'l-Makâlâtî's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih, (Kâhire: Mektebetü li'l-Sekâfeti'l-Diniyye, 2005), 183; Salih Sabri Yavuz, "Ehl-i Sünnet ve Mutezile Bağlamında Doğruluk Ölçüsü Olarak Keramet", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2005), 96.

⁴¹ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, çev. Ali Arslan, (İstanbul: Arslan Yayınları, 1978), 687.

⁴² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 688.

Abdülkâhir el-Bağdâdî Sünnî düşüncenin genel kabulüne uyarak Allah'ın veli kullarının ellerinde kerametlerin ortaya çıkmasını caiz görmüştür.⁴³ Bağdâdî mucize ile keramet hakikatinin benzer olduğunu düşünmektedir. Bağdâdî mucizenin hakikatini misliyle karşılık vermeye kalkışan kimsenin engellenmesi ve peygamberin doğruluğunu göstermek için meydana gelmesi olduğunu ifade ederken, aynı doğrultuda keramet hakikatini de bu sebeplerle Allah'ın veli kulu için meydana gelmesi olduğunu ifade eder. Ortaya çıkan bu durumların her ikisi de âdete muhâlif olarak gerçekleşir. Bağdâdî mucize ve keramet bu dünyada bizim için âdete muhâlif olacağını söyler. Ona göre kıyamet gününde Allah'ın âdete muhâlif olarak yapmış olduğu şeyler hiç kimse için mucize veya keramet değildir.⁴⁴ Bağdâdî mucize ile kerameti birkaç yönden ayırt edebileceğimizi söylemektedir. Ona göre ikisini birbirinden ayırmak için ilk fark isimlendirmedir. Peygamberin doğruluğuna işaret edene mucize, velinin elinde ortaya çıkana da keramet denilmiştir. İkinci fark ise mucize sahibi peygamber, mucizesini gizlemez aksine onu gösterir ve düşmanlarına "Beni doğrulamıyorsanız, benzeriyle karşılık veriniz" diyerek meydan okur. Keramet sahibi ise, kerametini saklamaya çalışır ve onunla iddiada bulunmaz. Eğer Allah bazı kullarını keramete uygun kılsa, bu durum o kulun Allah katındaki derecesinin güzelliğine veya iddia ettiği durumun doğruluğuna dikkat çekmesidir. Üçüncü fark ise mucize sahibi peygamber, mucize gösterdikten sonra küfür ve günahattan korunmuştur. Keramet sahibi ise halinin değişmesinden korunmuş değildir.⁴⁵ Yani keramet gösteren veli, Allah katında elde ettiği güzel dereceleri kaybedebilir. Ancak peygamber korunmuş olduğu için bu tehlikeden uzaktır.

Bağdâdî mezhebinin diğer mensupları gibi olağanüstü olayın mucize olarak isimlendirilebilmesi için iddia sahibi olmayı vurgulamaktadır. Âdete muhâlif olan olay nübüvvet iddiasıyla ortaya çıkarsa mucize olur. Diğer durumlarda ise nübüvvet iddiasının bulunması mümkün değildir. Nitekim Bağ-

⁴³ Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir et-Temîmî el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 271; bu konuda yapılmış bir çalışma için bknz: İsmail Şık, Mehmet Arıcı, "Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Mucize ve Keramet Anlayışı", *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2 (2016).

⁴⁴ Bağdâdî, *Usûlü'd-din*, (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 170.

⁴⁵ Bağdâdî, *Usûlü'd-din*, 174-175.

dâdî'ye göre nübüvvet iddiasında bulunan bir yalancının, elinde onu doğrulayan bir mucizenin ortaya çıkması caiz değildir. Ancak yalancıyı yalanlayan bir olağanüstü olayın gerçekleşmesi caizdir. Söz gelimi, nübüvvetini iddia eden bir yalancı, ağaçtan aslan çıkaracağını ve kendisini yalanlayanların aslan tarafından saldırıya uğrayacağını iddia etse Bağdâdî'ye göre aslan ağaçtan çıkar ancak nübüvvet iddia edene saldırır ve onun yalancılığını ortaya koyar. Bu durum girişte belirtildiği gibi ihanet kavramıyla ifade edilir. Bağdâdî ilahlık iddia eden bir kimsenin ise olağanüstü olay gösterebileceğini ifade eder. Çünkü ilahlık iddia edenin ilah olmadığı her halinden bellidir. Bu sebeple onun göstermiş olduğu bu hâle itibar edilmez.⁴⁶ Dolayısıyla bu durum istid-râc olmaktadır.

Bağdâdî Mu'tezile'yi keramet görüşü sebebiyle tenkit eder. Ona göre Mu'tezile'nin kerametleri inkâr etmesinin sebebi, onların içerisinde herhangi bir keramet sahibinin bulunmamasıdır.⁴⁷ Bağdâdî Mu'tezile'nin bid'at ehli olduğunu, bu sebeple onlarda keramet görmediğini söylemektedir. Mu'tezililer tarafından ileri sürülen velilerde keramet kabul edilirse, mucizenin peygamberin nübüvvetine işaret etmesinin zarar göreceği iddiasına ise Bağdâdî şöyle cevap verir: Olağanüstü olaylar göstermek sadece nübüvvetle sınırlı değildir. Olağan dışı gerçekleşen olay bazen nübüvvet iddia edenin doğruluğunu gösterirken, bazen de riya olmaksızın velinin ihlas ve doğruluğuna işaret eder. Buna şöyle bir itiraz getirilir: Bu kıyasa göre, siz, doğru olduğu bazı hususlarda günahkârın doğru olduğuna işaret ettiği için, olağanüstülüklerin günahkârda meydana gelmesini caiz kılmış oluyorsunuz. Bağdâdî bu itirazı şöyle reddeder: Allah'ın onun doğruluğunu ortaya koyan bir işaret göstermesi ve ona iftiraya karşı bir kurtuluş vermesi caizdir. Ama o zaman buna ma'ûnet ismi verilir. Mü'min kişide ortaya çıkan bu duruma keramet denilmez. Mucizeler peygamberler, kerametler veliler ve ma'ûnetler diğer kullar içindir.⁴⁸

⁴⁶ Bağdâdî, *Usûlü'd-din*, 173.

⁴⁷ Bağdâdî, *Usûlü'd-din*, 175.

⁴⁸ Bağdâdî, *Usûlü'd-din*, 175; Bağdâdî keramet örnekleri olarak da Kur'an da geçen Hz. Süleyman kıssasını, Hz. Ömer'in ordu komutanına seslenmesini, Resulullah'ın kölesi Sufeyne'nin aslan ile olan kıssasını, Umeyr et-Tâî'nin kurtla olan kıssasını, Ehbân b. Sayfî ve Ebû Zerr el-Gifârî'nin vahşi hayvanlarla olan kıssalarını nakletmektedir. Bağdâdî, *Usûlü'd-din*, 184-185.

Gazzâlî'nin hocası olan İmamü'l Haremeyn el-Cüveynî, Allah'ın veli kulunun elinde olağanüstü olayların meydana gelebileceğini benimsemiştir. Ona göre olağanüstü olan her şey Allah'ın kudreti dâhilindedir.⁴⁹ Dolayısıyla Allah kudretiyle kâinatta olağanüstülükler meydana getirebilir. Cüveynî, kerameti kabul edenleri üç gruba ayırıp bunların görüşlerindeki hataları eleştirir.⁵⁰ Bu gruplar şunlardır:

Birinci grup kerametın olağanüstü olarak gerçekleştiğini kabul eder. Ancak velinin tercihi ve ihtiyârı olmaksızın bunun gerçekleşmesini şart koşarlar. Bunlara göre mucize ve keramet arasındaki fark, olağanüstü olayı gerçekleştiren kişide tercihin bulunup bulunmamasıdır. İkinci grup ise kerametın kişinin tercihi ile meydana geldiğini benimsemiş, ancak gerçekleşen bu olayın herhangi bir iddiayı ispatlama amacının bulunmaması gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla onlara göre bir veli, velilik iddiasında bulunur ve olağanüstü olaylarla iddiasını desteklemeye kalkışır, bunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunlara göre de mucize ve keramet arasındaki fark, olağanüstü olayın bir iddianın ispatı için olup olmamasıdır. Üçüncü grup ise peygamberin mucizesi olarak meydana gelen herhangi bir olayın, bir velinin kerameti olarak meydana gelmesini mümkün görmezler. Bunlara göre denizin yarılması, asanın yılanı dönüşmesi, ölünün diriltılması ve peygamberlerin bunların dışındaki diğer mucizelerinin bir velinin kerameti olarak meydana gelmesi imkânsızdır.⁵¹ Cüveynî bu görüşleri kabul etmemektedir. Ona göre velinin meydana gelen olağanüstü olayda hem tercihi hem de iddiası vardır. Peygamberlerin ellerinde ortaya çıkan herhangi bir mucizenin benzeri de bir velinin elinde ortaya çıkabilir. Cüveynî'ye göre mucizenin, nübüvvet iddiasına uygun olarak meydana gelmesi dışında, akıl açısından keramet ile imkân farkı yoktur. Cüveynî, mucizenin keramet ile farkının sadece mucizede nübüvvet iddiasının bulunması olduğunu düşünmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in doğumundan önce gerçekleşen olaylar onun mucizesi değil kerametidir.

⁴⁹ İmâmu'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, *el-Akâdetü'n-Nizâmiyye*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1992), 69.

⁵⁰ Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, thk. Tefik Ali Vehbe, Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti't-Diniyye, 2009), 252.

⁵¹ Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 252-253.

Kur'ân da zikredilen keramet hâdiselerini, her çağın peygamberine ait mucizeleri olarak kabul etmeyi de cehâlet olarak görmüştür. Dolayısıyla Ashâb-kehf ve Hz. Meryem'in ellerinde ortaya çıkan olağanüstülükler ona göre birer keramettir.⁵²

Kerametın gerçekleşmesini mümkün görmeyenler, olağanüstü olayın bir yönden meydana gelişi mümkün olursa, bütün yönlerden de meydana gelişinin mümkün olacağını, bu durumun ise peygamberin mucizesi olarak zuhur etmiş olan bir şeyin herhangi bir velinin elinde meydana gelebileceğini ifade ederler. Bu durumda meydan okuduğu kimseye mucizesiyle "hiç kimse benim getirdiğimin bir benzerini getiremez" diyerek meydan okuyan bir peygamberin yalanlanmasına neden olur. Veli, peygamberin getirdiğinin bir benzerini getirirse, bu peygambere iftira etmeyi yakıştırama anlamına geleceği itirazında bulunurlar. Cüveynî bu itirazı bir çarpıtma olarak görmektedir. Ona göre bir peygamberin mucizesi, kendinden sonraki peygamberin de mucizesi olarak ortaya çıkabilir. Bunda herhangi bir tartışma yoktur. Velinin elinde de aynı olayın gerçekleşmesi ilk olarak onunla meydan okuyan kimseyi de yalanlamaz. Çünkü olağanüstü olaylar sadece peygamberlerin ve velilerin ellerinde ortaya çıkmamaktadır. Bâtil yolda olan birçok kişide bu tür hadiseler gözlemlenmektedir. Bu ise inkâr edilemez bir gerçektir. Bu sebeple velilerde kerametlerin bulunması peygamberin yalanlamasını gerektirmez.⁵³ Görüldüğü gibi Cüveynî, kerametın meydana gelmesinin mucizeye herhangi bir zarar vereceğini düşünmemektedir. Çünkü Ona göre mucize, bizzat kendisi değil, peygamberin nübüvvet davasına bağlantısı sebebiyle ve sözle doğrulama yerine geçmesi bakımından bir şey ifade eder. Elçilik iddia eden kişiyi iddiasına uygun bulduğu için doğrulayan padişah, bazı yardımcılarını yüceltmek için de aynı şeyi uygun görebilir.⁵⁴

⁵² Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 254.

⁵³ Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 252-253.

⁵⁴ Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 254; Bazı kelâmcılar mucizenin anlaşılması için bir kralın elçisini halkın önünde âdeti dışında bir tavır sergileyerek doğrulama durumunu örnek getirirler. Buna göre halkın önünde kral, elçisinin ona "benim senin elçim olduğunu ispat etmem için âdetinin dışında kalk ve otur" demesinin ardından her zamanki âdetini bozarak kalkıp oturması, o elçinin doğru söylediğine delâlet eder. Aynı bu durum gibi kral, bazı kişileri yüceltme arzusu ile ön plana çıkarmak isteyebilir. Yine aynı şekilde bunun içinde âdetini

Eş'arî ekole mensup Ebû Abdullah el-Halîmî ve Ebû İshâk el-İsferâyînî Eş'arîlik genel kabulüne aykırı olarak velinin elinde mucize benzeri kerametın gerçekleşmesini imkânsız görmüşlerdir.⁵⁵ Ebû Abdullah'a göre velinin elinde mucize benzeri keramet ortaya çıkarsa, bu durum peygamberliğe şüphe düşürür. Çünkü peygamberliğin delili muhatapları âciz bırakan olağanüstü bir olaydır.⁵⁶ Ebû İshâk ise velilerin yalnızca dualarının kabul olması cinsinden kerametlerinin olabileceğini söylemektedir. Ona göre mucizeler peygamberlerin doğruluğunun delilleridir.⁵⁷ Bu sebeple peygamberliğin delilleri peygamber olmayan bir kimsede bulunamaz. Bunu şu benzetme ile açıklar: Âlimin âlim olmasının delili muhkem akıldır. Bunun için de muhkem akıl âlim olmayanda yoktur.⁵⁸ Dolayısıyla Ebû İshâk'a göre mucize benzeri olağanüstülükler başka birinde bulunamaz.

3. Mâtürîdiyye Ekolünde Keramet

Mâtürîdiyye kelâm ekolünün kurucu ismi olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) eserlerinde keramet hakkında fazla bir bilgi vermemektedir. Ona göre velilerin kerametleri vardır. Kerametler ise mucizelerden farklıdır. Mucize peygamberin iddiası esnasında ortaya çıkan olağanüstü durum iken keramet herhangi bir iddia olmaksızın velinin elinde gerçekleşen mucizevî nitelikli olaydır. Dolayısıyla Ona göre Mu'tezile'nin, kerametın kabul edilmesi mucizenin iptalini doğurur görüşü yanlıştır. Mâtürîdî'ye göre kerameti inkâr etmek, bu konuda muhkem olan Kur'ân ayetlerini inkâr etmeye götürür. Nitekim Kur'ân'da Hz. Meryem ve Hz. Süleyman'ın kavmindeki bilge kişinin kerametleri anlatılmıştır. Bu anlatımlar ise başka bir ihtimale yer vermeyecek kadar açıktır. Ayrıca Hz. Ömer'in Nihavend'de bulunan orduya Medine'den

bozarak o kişiyi yüceltir. Cüveynî, *Luma'u'l-Edille Ehl-i Sümmet İnançının Delilleri*, çev. Murat Serdar, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 80.

⁵⁵ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 544; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 230.

⁵⁶ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 546.

⁵⁷ Mehmet Gündoğdu, *Ebû İshâk el-İsferâyînî ve Akaid Risâlesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990), 44.

⁵⁸ *Kuşeyrî*, er-Risâle, 687.

seslenmesi de bu olayların delilidir.⁵⁹ Mâtürîdî'nin bu genel yaklaşımı ekolün sonraki kelâmcıları tarafından sürdürülmüştür.

İlk dönem Mâtürîdî kelâmcılarından kabul edilen Hakîm es-Semerkandî, itikada dair yazdığı *es-Sevâdü'l-A'zam* adlı eserinde keramet konusunu ayrı bir başlıkta incelemiştir. Ona göre Ehl-i Sünnet inancına sahip olan bir kişinin velilerin kerametlerini kabul edip ikrar etmesi gerekir. Velilerin kerametlerini inkâr eden kişi ise bid'at ehliendir.⁶⁰ Semerkandî peygamberlerin mucizeleri iptal olur gerekçesiyle velilerin kerametlerini inkâr eden kişiyi üç durumda değerlendirir. Ona göre ilk olarak bu kişi keramet âyetlerini inkâr ediyorsa, bu durumda kâfir durumuna düşmektedir. Yahut ikinci olarak ayetleri reddetmiyordur ancak ayetlerde anlatılan olağanüstü olayların gerçekleştiği kimse-leri peygamber olarak nitelemiştir. Bu durumda da bu kişi kâfir hükmündedir. Çünkü ayetlerde belirtilen şahısların peygamber olmadıkları sabittir. Üçüncü olarak ayetlere inanıyor, kerametleri kabul ediyor, bu kerametleri gösterenlerin peygamberliklerini de ileri sürmüyor ancak bu olayların geçmişte yaşamış ümmetlerde gerçekleştiği ve Hz. Peygamber'in ümmetinde kerametlerin yokluğunu iddia ediyordur. Semerkandî üçüncü iddiaya kıyaslama yaparak cevap vermektedir. Ona göre Hz. Süleyman'ın kavminden olan bir velinin keramet göstermesi caiz ise Hz. Muhammed'in ümmetinden bir velinin keramet göstermesi de caizdir. Çünkü Semerkandî'ye göre, Hz. Muhammed Hz. Süleyman'dan, ümmeti de onun ümmetinden daha hayırlı bir komumdadır. Üstünlük olarak önde olan bir ümmette kerametlerin meydana gelmesi daha evla olmaktadır. Meydana gelen kerametler tâbi olunan peygamber vesilesiyle gerçekleşmiş olsa bile Hz. Muhammed bunlara hepsinden daha layıktır. Onun ümmetinden gelen velilerin kerametlerinin ona nispet edilmesi herhangi bir problem oluşturmamaktadır. Üçüncü durumu devam ettiren Semerkandî bir kişinin bir gecede Mekke'ye gidip gelmesinin imkânsız görenlerin görüşüne itiraz etmektedir. Ona göre kafir olan İblis bu şekilde bir yetkiyle donatılmıştır. Yani İblis bir gecede uzun mesafeler alabilmektedir. Ona göre Allah kafire böyle bir imkân vermişken neden kendi veli kuluna vermesin. Dolayısıyla Allah katında muteber bir kul olan velinin bir gecede

⁵⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *İslâm Akaidine Dair Eski Metinler*, çev. Yusuf Ziya Yörükân, (İstanbul: MEB Yayınları, 1953), 30,31.

⁶⁰ Ebû'l Kâsım el-Hakîm es-Semerkandî, *es-Sevâdü'l-A'zam*, (İstanbul: Dâru'l-Yasin, 2013), 46.

uzun mesafeler alması kafir olan İblis'e göre daha evla bir durumdur.⁶¹ Semerkandî kerameti kabul etmeyenlere karşı sert bir tavır takınmıştır. Kerameti kabul etmeyenleri küfre düşmekle itham etmiştir. Semerkandî kıyaslama ile Hz. Peygamber'in ümmetinde kerametlerin meydana gelmesinin diğer ümmetlere göre daha mümkün olduğunu söylemektedir. İblis'in yetkileriyle veli bir kulun yetkilerini karşılaştırması sorgulanmaya açık bir kıyaslamadır.

Mâverâünnehir bölgesinin diğer bir kelâmcısı Ebû'l Yüsr el-Pezdevî ise Sünniliğe vurgu yaparak kendi fikirlerinin Ehl-i Sünnet çizgisinde olduğuna işaret eder. Nitekim kelâm eserinin giriş kısmında kitapta yazdıklarına uyanın Ehl-i Sünnet yolu üzere olacağını beyan etmektedir. Ayrıca bu bölümde Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Ehl-i Sünnet'in öncülerinden olduğunu ifade eder ve birçok kerametlerini dinlediğini belirtmektedir.⁶² Eserin giriş kısmındaki bu kullanım, keramet bahsi işlenmeden ilk bakışta Pezdevî'nin kerametinin imkânının kabul ettiğini göstermektedir. Keramet bahsine geldiğimizde ise Pezdevî, keramet hak olduğunu ifade eder. Ona göre keramet, Allah'ın veli kullarının elinde- bir gecede Buhara'dan Mekke'ye gitmek, su üzerinde vasıtasız yürümek, herhangi bir çaba ve yorulma olmaksızın mal elde etmek gibi âdete, düzene ters olan bir şeyi ortaya çıkarması olarak tanımlanmaktadır. Pezdevî, dünyanın yaratılışından günümüze kadar âdete aykırı birçok olayın gözlemlendiğini söylemektedir. Ona göre keramet türünden birçok olay farklı zamanlarda gerçekleşmiştir.⁶³ Pezdevî keramet vâki olduğundan bahsederken kelâmcı kimliğini bırakarak ilginç bir yaklaşımda bulunur. Pezdevî'nin ifadesine göre kelâm eserini yazarken kendisinde keramet türü bir olay meydana gelmiştir. Bu durumu şu şekilde anlatır:

“...cennetle müjdelenen en üstünlerini yazıyordum. Bu esnada ümmetten bir topluluğun söylediği şu beyti söylüyordum: “Peygamberlerden sonra Allah'ın kullarının en seçkinleri; cennetle müjdelenen on kişidir. Zübeyr, Talha, İbn Araf ve Âmir; İki Saîd, iki kayınpeder ve iki damat.” Saîdlerin kim olduğunu hatırlayamadım. İki Saîd'i tanımak istiyordum ancak bulamıyordum öyle ki bundan

⁶¹ Hakîm es-Semerkandî, *es-Sevâdü'l-A'zam*, 46,47.

⁶² Sadru'l İslâm Ebû'l Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim el-Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, thk. Hanz Peter Lins, Ahmed Hicâzî Sekâ, (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2003), 14.

⁶³ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 236.

dolayı kalbim sıkışmıştı. Saâdlerden birisinin Sa'd b. Ebû Vakkâs olduğunu biliyor, ikincisini bilemiyordum. İkincisinin Sa'd b. Ebî Ubâde olduğu bende kesinleşmişti. Ama bununla birlikte hayret ediyordum. O cumanın perşembesi gelmişti. Ben haber aramada, bilgi toplamadaydım. Haberleri seçtim ve meclisin sonunda okuduğum beyitleri istedim. Benim gözlerim bu iki beyit üzerine düşmüş ve ben onlarda ezberlediğimden fazlalık görmüştüm. Bu fazlalık kısımda şunlar yazıyordu: “Onlar ay gibi parlak bir topluluktur. Cennetle müjdelenmişlerdir.” ‘On’ yerine “ay gibi parlak” kelimesi vardı. Cennetle müjdelenen on kişinin yazılı olduğu kâğıt üzerinde iki Saâd’ın birinin Sa'd b. Ebû Vakkâs, diğerinin Saâd b. Zeyd olduğu belirtiliyordu. Bu olay âdetin tersine olan bir durumdur.”⁶⁴

Pezdevî kendi yaşadığı manevi tecrübeyi keramet bahsinde aktararak bu tarz olayların meydana geldiğini vurgulamaktadır. Bu olayı kendi tecrübesi olarak sunması ve keramet için bir delil olarak kullanması onun diğer kelâmcılardan ayrılan bir özelliğidir. Ayrıca Pezdevî'nin yaşadığı bu manevi tecrübeyi delil gibi kullanması, onun sufi yönüne işaret etmesi açısından değerlendirilebilir.

Pezdevî, Mu'tezile'nin “veliden keramet caiz ve mümkün olursa bu durum mucizelerin ve peygamberliklerin iptal olmasına gider” itirazına da cevap vermektedir. Ona göre Mu'tezile'nin bu itirazı isabetli değildir. Çünkü keramet, bir iddia olmaksızın meydana gelir. Mucize ise iddia ortaya konulduktan sonra hemen meydana gelir. Bundan dolayı mucizelerin iptal olması gerekmez. Ayrıca elinde keramet ortaya çıkan veli, kendi tabi olduğu peygamberi ikrar edici olduğundan onun kerameti tabi olduğu peygamber için mucize olur. Bu sebeple de mucizeler iptal olmaz. Yalancı peygamberlerin durumu bunun aksinedir. Yalancı peygamberlerin elinde mucize ortaya çıkarsa bu mucizenin iptaline gider. Yani peygamberliğini iddia eden bir kişinin elinde olağanüstü bir durumun ortaya çıkması caiz değildir. Çünkü bu durum peygamberin mucizelerini iptal etmektedir.⁶⁵ Pezdevî son olarak ilahlık iddia eden kişinin elinde olağanüstü bir durumun meydana gelip gelmeyeceğini

⁶⁴ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 236-237; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013), 356, 357.

⁶⁵ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 237.

tartışır. Ona göre bunun caiz olması peygamberin mucizesini iptal edip etmemesi yönünden önemlidir. Pezdevî burada iki görüşe yer vermektedir. Bunlardan ilki bu durumun caiz olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Onlara göre ilahlık iddia eden kişinin elinde âdete aykırı olayın ortaya çıkması, o kişinin ilah olduğunu fikrini akla getirmez. Zira yalancı peygamberin aksine, onun iddiasının hak olmadığı açıktır. Çünkü ilahlık iddia eden kişi bir insandır ve diğer varlıklar gibi yemek yeme, giyinme ve korunma ihtiyacı vardır. Dolayısıyla ilahlık vasfına uygun olmadığından onun ilah olduğunu akıl kolayca reddeder. Ancak yalancı peygamberin iddiasının ise hak olmadığı açık değildir. Peygamberin diğer insanlar gibi bir beşer olması, olağanüstülüğe muhatap olan kişiler için akıl karışıklığına yol açar. Bu sebeple olağanüstü olayın ilahlık iddiasında bulunan kişinin elinde ortaya çıkması mucizelerin iptalini gerektirmez. Buna göre ilahlık iddia edenin elinde olağanüstü bir olay meydana gelebilir. Bu görüşü savunanlar Firavun'un sarp bir yokuşa çıkarken atının ayakları kıaldığı, bir vadiye inince de atının ayakları uzadığı rivayetini delil olarak getirmişlerdir.⁶⁶ Firavun'un elinde gerçekleşen bu olay istidrâc olarak isimlendirilir. Bu minvalde Firavun, felakete sürüklendiğinin farkında olmadan kendisinin Tanrı olduğu hususunda daha da cesur davranmaktadır. İkinci olarak Pezdevî, ilahlık iddiasında bulunan kişinin elinde olağanüstü bir olayın meydana gelmesini caiz görmeyenlerin görüşünü açıklamaktadır. Onlara göre ilahlık iddiasında bulunan kimsenin elinde böyle bir şeyin açığa çıkması, cahillere onun ilah olduğunu düşündürür. Zira bilgisiz kişiler cehaletlerinden dolayı putları ilah yapmışlardır.⁶⁷ Pezdevî ise bu aktardığımız görüşlerden ikinci olanını benimsemektedir. Ona göre putları ilah yapan insanlar, herhangi bir olağanüstü olay gördüklerinde de o olayı göstereni ilah kabul etmeleri mümkündür. Dolayısıyla ilahlık iddia edenin elinde olağanüstü bir hal meydana gelmesi caiz değildir. Pezdevî caiz görenlerin getirdikleri delilin ise sabit olmadığı görüşündedir.⁶⁸ Nitekim Pezdevî bu görüşünde haklı görünmektedir. İnsanoğlu yapısı gereği olağanüstülükler karşısında zaafa düşüp yanlış kararlar verebilmektedir. Bu sebeple ilahlık iddiasında bulunan bir

⁶⁶ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 238; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 358.

⁶⁷ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 238; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 358.

⁶⁸ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 238; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 358.

kişinin elinde olağanüstülüğün ortaya çıkabileceği iddiası isabetli bir görüş olarak görünmemektedir.

Ebü'l Mu'in en-Nesefî Mâtürîdîliğin sistemli bir ekol haline gelmesinde büyük pay sahibi olan ve onu tanıtan en büyük kelâmcıdır.⁶⁹ Nesefî, velilerin elinde olağandışı bir şekilde kerametın meydana gelmesini caiz görmüştür. Nesefî bu durumun aklen imkânsız olmadığını belirtmiş, mümkünler âleminde gerçekleşebileceğini söylemiştir.⁷⁰ Ona göre âlemde üç çeşit olağanüstü olay bulunmaktadır. Birincisi peygamberlerin elinde meydana gelen mucizeler, ikincisi velilerin elinde meydana gelen kerametler ve üçüncüsü din düşmanlarının aldatıcı yollardan gerçekleştirdikleri istidrâc kabilinden olaylardır.⁷¹

Nesefî Mu'tezile'nin kerameti kabul etmeyip inkâr ettiğini söyler. Ona göre Mu'tezile'nin kerameti inkâr etme sebebi, onların dalâlet ve bid'at üzere olmalarıdır. Dolayısıyla Mu'tezilîler'in düştüğü bu bâtil yol nedeniyle kendilerinde keramet meydana gelmemiştir. Kendilerinde keramet görmedikleri için bunu inkâr yoluna gitmişlerdir.⁷² Mu'tezile'nin, keramet mümkün olursa nebi ve resulü bilme yolunun kalmayacağı, mucizenin aksine kerametın meydana gelmesinin bir faydasının bulunmaması ve her ne kadar gerçek peygamber ile yalancı peygamberi tanımayı sağlayacak bilgi gerekli ise de velâyetine inanma yükümlülüğü bulunmadığı için veliyi başkalarından ayırt etmeye ihtiyaç olmadığı iddialarına Nesefî sert bir şekilde cevap vermektedir. Ona göre Kur'ân ve Sünnet'te bu çeşit haberler inkâr edilemeyecek kadar fazladır. Bu sebeple, Kur'ân ve Sünnet'i inkâr edenden başkası kerameti reddetmez. Nesefî'ye göre Mu'tezile'nin kerameti kabul etmekle nebi ve resulü bilme yolunun kalmayacağına dair zanları temelsiz bir düşüncedir. Ona göre

⁶⁹ Abdülğaffar Aslan, "Kelâm İlminin Gelişmesinde Türklerin Katkısı -Ebu'l-Mu'in en-Nesefî Örneği-", *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyete Katkıları Sempozyumu*, ed. İsmail Hakkı Göksoy, Nejdî Durak, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007), 1/477-478.

⁷⁰ Ebü'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Nesefî, *et-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd*, thk. Muhammed Abdurrahman eş-Şâgûl, (Kâhire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2006), 82.

⁷¹ Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, thk. Muhammed Seyyid el-Bersîcî, (Umman: Dâru'l-Feth, 2014), 182.

⁷² Nesefî, *Tebziratü'l-Edille*, thk. Claude Salame, (Dımaşk: Institut Français De Damas, 1990), 536.

Mu'tezile'nin aksine, velinin her bir kerameti tabi olduğu peygamberin mucizesi olur ve kerametın ortaya çıkmasıyla onun veli olduğu bilinir. Veli olması da o kişinin dininde hak üzere bulunmasına bağlıdır. Çünkü bâtil bir dine inanan, Allah'ın dostu değil düşmanıdır. Dininde hak üzere bulunması, peygamberinin risâletinin doğruluğunun delilidir. Nitekim onun dini, peygamberin risâletini kabul ve dinde sadece ona uymaktır. Nitekim Nesefî, peygamberin mucizesi ve onun doğruluğunun delili sayılan bir şeyi, mucizenin iptali ve peygamberliği bilme yolunda bir engel kabul eden bu yaklaşımı büyük bir yanılğı ve açık bir hata olarak tanımlamaktadır. Nesefî'ye göre bu durum kerametın mucize ile karışmasına yol açmamaktadır. Diğer kelâmcılar gibi burada ayırt edici noktanın, mucizenin nübüvvet iddiasının hemen akabinde ortaya çıkması olduğunu söyler. Nesefî, velinin peygamberlik ilan etmesi durumunda kafir ve Allah düşmanı olacağını belirtir. Bu duruma düşen velinin elinde artık olağanüstü bir durum meydana gelmez. Ayrıca Ona göre mucize sahibi, mucizesini gizlemeye çalışmaz ve onu açıkça gösterir. Buna karşılık keramet sahibi veli ise, kendisinde gerçekleşen bu olağanüstü durumun keramet değil istidrâc nevinden bir şey olmasından korkar ve şöhret bulması ile gurura düşmekten endişe eder.⁷³ Nesefî keramet değerlendirmesi yaparken sanki temel bir inanç esası hakkında hüküm vermektedir. Keramet temel inanç esaslarından olmamasına rağmen onu kabul etmemenin İslam dairesinden çıkması hükmü ağır bir değerlendirme olarak görünmektedir. Nesefî'nin velinin mucize benzeri keramet göstermesini tâbi olduğu peygamberin nübüvvetinin delili olarak kabul etmesi, nübüvvet delilleri noktasında farklı bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Nesefî mucize ve keramet arasında üç ayırıcı özelliğin bulunduğunu söyler. Birinci özellik, mucizeyi mümin ve kâfir, itaat eden ve günahkâr, müşrik ve müvahhid olanın görmesi mümkün bir durum iken, velinin kerametini ise yalnızca kerametın kendisinden ortaya çıkan kimse ile velayet makamındaki bir başka bir velinin bu durumu görmesi mümkündür. İkinci özellik, peygamber her mucize göstermek istediği zaman Allah'a dua eder ve bu dua neticesinde Allah'ta mucizeyi ona verir. Keramet ise bazı zamanlarda Allah tarafından kerameti gösteren veliye manevi derecesini artırması amacıyla ona

⁷³ Nesefî, et-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd, 83,84.

ikram etmesi şeklinde meydana gelir. Üçüncü özellik, peygamber ilk olarak kendisi mucize olduğunu idrak eder ve çevresindekilere bu durumdan bahseder. Bu durumun Allah'tan kendisine verilmiş bir mucize olduğuna ilk olarak kendisi inanır ve itiraf eder sonrasında ise çevresindekilerin buna inanmalarını telkin eder. Keramette ise durum farklıdır ve veli, keramet olduğunu itiraf etmeyip kendisine ait olduğunu ifade etmez aksine müminlerden birinin kerameti olduğunu söyler.⁷⁴ Burada Nesefî mucize ve kerametın ortaya çıkış amacına vurgu yapmaktadır. Nitekim mucize bir iddia taşımakta olduğu için mümin, kafir vb. herkes tarafından görülmesi elzemdir. Çünkü muhatap kitle mucize vesilesiyle bir mesaja çağrılmaktadır. Keramet gösteren veli ise herhangi bir mesaja sahip olmadığı için kendisinde gerçekleşen olağanüstü olayı gizlemesi ve ondan dolayı veliliğini kaybetmesinden korkmalıdır. Aksi takdirde keramet, elinde gerçekleştiği velinin doğru yoldan sapmasına neden olabilir.

Sonuç

Allah'ın muteber kulu olarak tabir edilen velinin elinde ortaya çıkan olağanüstü olaylar keramet olarak adlandırılmıştır. Bu kullanımın kelâm metinlerinde görülebilmesi için en erken hicri ikinci asır beklenmelidir. Nitekim ilk olarak bu anlamda kullanım, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-Ekber* adlı risâlesinde bulunmaktadır. Her ne kadar bu risâlenin muhtevası hakkında tartışmalar olsa da elde bulunan veriler keramet meselesinin ilk olarak bu eserde Ebû Hanîfe tarafından konu edildiğini belirtmektedir.

⁷⁴ Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, 183; Nesefî keramet ile ilgili nakli deliller de getirmiştir. Ona göre Ashâb-ı Kehf'in mağarada uzun yıllar uyutulması ve uykudan saçları uzamamış, elbiseleri eskimemiş bir şekilde uyanmaları kerametın ilahî bir lütuf olduğunun göstergesidir. Yine Hz. Süleyman'ın yanında bulunan kişinin Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayınca kadar getirmesini kerametın delili olarak zikretmektedir. Ayrıca bu olayın Hz. Süleyman'dan dolayı olduğunu iddia edenlere, "Eğer böyle olsaydı peygamberimizden dolayı bütün ümmetin mu'cize göstermesi gerekirdi" diyerek cevap verir. Ayrıca Halid b. Velid'in zehir içip bundan zarar görmemesi, Hz. Ömer'in Medine'den Nihaved'de savaşan İslâm ordusu kumandanı Sâriye'ye seslenmesi, Hz. Ömer'in yazdığı mektup sayesinde Nil nehrinin yeniden akmaya başlaması gibi olayları kerametın nakli delilleri olarak kaydeder. Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, 182; Nesefî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 537.

Kelâmcılar kerametın meydana gelmesinde herhangi bir imkânsızlık görmezler. İlk dönem Sünnî düşüncede genel olarak keramet kabul edilmektedir. Ancak az da olsa keramet hadiselerine mesafeli duran ve bu olayları kabul etmeyen kelâmcılarda bulunmaktadır. Onların çekincesi ise kerameti kabul etmenin, mucizeyi iptal edeceğine dair düşünceleridir. Bu sebeple keramet hadiselerine mesafeli durmaktadırlar. Sünnî kelâmcıların belirttiğine göre aynı endişeyle Mu'tezile'nin ekseriyeti de keramet hadiselerini kabul etmemektedir. Bu sebeple Sünnî kelâmcılar tarafından ağır eleştirilere maruz bırakılmışlardır. Özellikle Bağdâdî, Nesefî ve Semerkandî mezhepsel kimlikler üzerinden ağır eleştiriler getirmişlerdir. Onlara göre Mu'tezile'nin kerameti inkâr etme sebebi, bâtil yolda olmaları sebebiyle kendilerinde keramet hadiselerinin gerçekleşmemesidir. Semerkandî ve Nesefî eleştiri seviyesini iyice artırmış, kerametın reddini İslâm'dan çıkmaya kadar getirerek Mu'tezile'yi kerameti kabul etmediği için kâfir olarak konumlandırmıştır. Bu ifadeler, kelâmda tâlî olarak kabul edilebilecek bir konu hakkında ağır ithamlar olarak gözükmektedir. Sünnî kelâmcılara göre kerameti kabul etmek mucizeye herhangi bir zarar vermemektedir. Onlara göre mucize ve kerametın ortaya çıkış şeklinde herhangi bir fark yoktur. İkisi de yapı olarak âdete muhalif olarak gerçekleşen olaylardır. Nitekim peygamberin elinde gerçekleşen olağanüstü hâlin birebir aynısının velinin elinde de gerçekleşmesi mümkün bir olaydır. Ayrıca Pezdevî velide meydana gelen olağanüstü halleri tâbi olduğu peygamberin mucizesi olarak yorumlamaktadır. Nesefî ise velide ortaya çıkan kerametın tâbi olduğu peygamberin nübüvvetinin delili olarak yorumlamaktadır. Bunlar ise iki olay arasındaki farkın yalnızca isimlendirme olduğu izlenimi vermektedir. Ancak kelâmcılara göre mucize ve keramet arasındaki farkı ortaya koyan temel bir özellik bulunmaktadır. Bu özellik, kelâmcıların dikkat ettiği en önemli husus olan olağanüstü hâl gösteren kişide nübüvvet iddiasının bulunup bulunmamasıdır. Bu iddia mucize ve kerameti ayıran en önemli özellik olarak kabul edilmiştir. Eğer olağanüstü hâl gösteren kişi nübüvvet iddiasında bulunursa bu hadiseye mucize, nübüvvet iddiası barındırmıyorsa keramet olarak isimlendirilmiştir. Kelâmcıların dikkat ettiği diğer bir husus mucize gösteren peygamber mucizesini herkese izhar ederken veli ise kerametinı gizlemektedir. Nitekim Bağdâdî bu hususa değinerek velinin günahahtan korunmuş olmadığını, herhangi bir hatasında kerametın onun için zararlı olabileceğini ifade eder. Yani veli, kendisinde meydana gelen olağanüstülikle

aldanmamalı onu gizlemelidir. Yoksa bu durum onun zararına gerçekleşmiş olur.

Nübüvvet iddiası olan bir yalancıda olağanüstü hâlin ortaya çıkmasının imkânsız oluşu da kelâmcılar tarafından vurgulanmıştır. Onlara göre bu durumda iddia sahibi olan kişinin hilafına ihanet türü bazı olayların gerçekleşmesi mümkündür. Ancak onu doğrulayacak şekilde bir olayın gerçekleşmesi mümkün değildir. Kelâmcılar ilahlık iddia edenin durumu hakkında ise farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İlahlık iddiasında bulunan kişinin elinde olağanüstü bir hâlin meydana gelmesini Bağdâdî caiz görürken, Pezdevî bu durumun mümkün olmadığını ifade etmektedir. Nitekim burada Pezdevî'nin yaklaşımı daha temkinli görünmektedir. Ona göre eğer ilahlık iddia eden birinin elinde böyle bir olay meydana gelirse putlara tapınmada aldanan birçok insan bu olağanüstü duruma aldanıp bu kişiyi ilah zannedebilir. Bu sebeple ilahlık iddia edenin elinde herhangi bir olağanüstü hâlin ortaya çıkması mümkün değildir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Akâdetü Rivâyetü Ebî Bekr el-Hallâl*. thk. Abdülaziz es-Seyrevân. Dimaşk: Dâru'l-Kuteybe, 1987.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn el-Herevî. *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*. thk. Mervân Muhammed eş-Şiâr. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1997.
- Altıntaş, Ramazan. "Ebû Hanîfe'nin Kelâm Metodu ve "el-Fıkhu'l-Ekber" Adlı Eserine Yöneltilen Bazı İtirazlar". *İslâmî Araştırmalar* 15/1-2 (2002), 185-205.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Ebî Zeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hazm#1>
- Aslan, Abdülgaffar. "Kelâm İlminin Gelişmesinde Türklerin Katkısı -Ebu'l-Mu'in en-Nesefî Örneği-", *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyete Katkıları Sempozyumu*, ed. İsmail Hakkı Göksoy, Nejdet Durak. 1/477-490. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007.

- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*. thk. Abdüsselâm Abdilhâdî Şenâr. Beyrut: Dâru'l-Beyrut, 1430/2009.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir et-Temîmî. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Bağdâdî. *Usûlü'd-din*. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1981.
- Bâkılânî, Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib. *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*. çev. Adil Bebek. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Bâkılânî. *el-İnsâf fîmâ yecübü 'i'tikadühu fe'lâ yecüzü'l-cehlü bihi*. Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000.
- Bardak, Ahmet. "İbn Fûrek'in el-Hudûd fi'l-Usûl Adlı Eserindeki Kelâmî Kavramlar". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 415-440.
- Bektaş, Kevser Demir. *Mu'tezile ve Keramet -Behşemiyye ve Hüseyiniyye Ekolleri Arasında Keramet'in İmkânı Üzerine Tartışmalar-*. İstanbul: Endülü's Yayınları, 2019.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Tavâli'u'l-Envâr*. çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf. *el-Akîdetü'n-Nizâmîyye*. thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1992.
- Cüveynî. *Kitâbü'l-İrşâd*. thk. Tefvik Ali Vehbe. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti't-Diniyye, 2009.
- Cüveynî. *Luma'u'l-Edille Ehl-i Sünnet İnançının Delilleri*. çev. Murat Serdar. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Çelebi, İlyas. "Zühd ve Kuruluş Dönemlerinde Kelâm-Tasavvuf İlişkisi". *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı-II*. 2/185-196. İstanbul: İFAV Yayınları, 1998.

- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. "el-Fıkhü'l-Ekber". *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*. çev. Mustafa Öz. 53-58. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-Mutemed fî usûli'd-dîn*, thk. Vedî Zeydân Haddâd. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1974.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Ebû Hanîfe*. çev. Osman Keskioglu. İstanbul: DİB Yayınları, 1959.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen. *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. Beyrût: Dâru İbn Zeydûn, ts.
- Gündoğdu, Mehmet. *Ebû İshâk el-İsferâyînî ve Akaid Risâlesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr, *Mücerredü'l-Makalâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*. Kâhire: Mektebetü li'l-Sekâfeti'l-Diniyye, 2005.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal Dinler ve Mezhepler Tarihi*. çev. Halil İbrahim Bulut. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kâdi Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen el-Hemedânî. *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. thk. Muhammed Muhammed Kasım. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Karadaş, Çağfer. "İbn Hazm ve Eş'arîlik Eleştirisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 89-102.
- Kılavuz, Ulvi Murat. "İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (2015), 1-31.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâle*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Arslan Yayınları, 1978.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *İslâm Akaidine Dair Eski Metinler*. çev. Yusuf Ziya Yörükân. İstanbul: MEB Yayınları, 1953.

- Molla Câm'î, Nûruddîn Abdurrahman b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed. *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds Evliyâ Menkabeleri*. çev. Lâmiû Çelebi. sad. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid. *et-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd*. thk. Muhammed Abdurrahman eş-Şâgûl. Kâhire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2006.
- Nesefî. *Bahrü'l-Kelâm*. thk. Muhammed Seyyid el-Bersicî. Umman: Dâru'l-Feth, 2014.
- Nesefî. *Tebstratü'l-Edille*. thk. Claude Salame. Dımaşk: Institut Français De Damas, 1990.
- Pezdevî, Sadru'l İslâm Ebü'l Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim. *Usûlü'd-Dîn*. thk. Hanz Peter Lins, Ahmed Hicâzî Sekâ. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1424/2003.
- Pezdevî. *Ehl-i Sünnet Akâidi*. çev. Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.
- Semerkandî, Ebü'l Kâsım el-Hakîm. *es-Sevâdü'l-A'zam*. İstanbul: Dâru'l-Yasin, 2013.
- Seyyid Şerif Cürçânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali. *Şerhu'l-Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Seyyid Şerif Cürçani. *Mu'cemü'-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşevî. Kâhire: Dâru'l Fadîle, 2004.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye. 1383/1964.
- Şık, İsmail- Arıcı, Mehmet. "Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Mucize ve Keramet Anlayışı". *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2016), 93-112.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Metnü'l-Akâdeti't-Tahâviyye*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1995.

- Tehânevî, Muhammed A'la b. Alî. *Keşşâfî ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. nşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Türcan, Galip. “İbn Hazm’a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği”. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 6/3 (Eylül-Aralık 2009), 81-95.
- Yavuz, Salih Sabri. “Ehl-i Sünnet ve Mutezile Bağlamında Doğruluk Ölçüsü Olarak Keramet”. *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2005), 91-116.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “İslâm Akâidinde Kutsiyet, Velâyet ve Keramet İncasına İtikâdî Mezheplerin Bakışı”. *İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Keramet Sempozyumu*. 1/113-150. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017.
- Yurdağür, Metin. *Kelâm Tarihi Ekoller-Şahuslar-Eserler*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.